

TANITMA YAZILARI

ETHEM RÛHÎ FİĞLALİ, *Türkiye'de Alevîlik ve Bektâşîlik*, Ankara 1990.

Anadolu'da yoğrulan ve yeni biçimlere, kıklara giren, tükenmeyen bir düşünce varlığı vardır. Bu varlık Anadolu'ya kişilik kazandıran, tarih içinde yer alan insanların mahsulüdür. Bu sebeptir ki Anadolu tarihi ile Anadolu insanı bir bütündür biri olmadan öteki olamaz, biri anlaşılmadan öteki anlaşılabilir ve açıklanamaz.¹

Mesela XIII. yy. Anadolu'suna baktığımızda Anadolu'nun Hristiyan dünya ile İslâm dünyasının içiçe geçtiği bir odak noktası olduğunu görüyoruz. Hristiyan halkın Müslüman Türk hükümdarlarına teveccüh ve bağlılıklar gitgide artmış bu dönemde zirveye ulaşmıştır. Ülke genelinde tam bir vicdan ve inanç hürriyeti yaşamakta ve insan iradesine büyük değer verilmektedir. Sultan Alâeddin evlendiği Hristiyan eşine, İslâmiyeti kabulü konusunda herhangi bir zorlama yapmamıştır. Oğlu Gıyaseddin Keyhüsrev, annesini bir Hristiyan olarak tanımıştı. Örnekte de görüldüğü gibi din ve inanç konusunda serbestiyet çağı çok ötesindedir.²

Selçuklu yönetimi tarafından Hristiyanlığa bile tanınan bu din ve inanç hürriyet ortamı, Anadolu'da Nakşîlikten, Bektâşîliğe, Kadirlikten, Alevîliğe pek çok dinî tarikat ve felsefenin neşv ü nemâ bulmasını sağladı.

Bir inanç kurumunu incelerken önyargılardan sıyrılmış olaylara bakmak, onların ihtiva ettiği gerçekleri araştırmak ve doğruları yansıtmak ilmin ve iyi bir araştırmacının en önemli ve en önde gelen vasfıdır.

Prof. Dr. Ethem Rûhi Fığlalı'nın "Türkiye'de Alevîlik ve Bektâşîlik" adlı teferruatlı ve doyurucu çalışmasında hocamızın tabiri ile "kendilerine Alevî denen ve hemen hemen tamamı gerçekten samimi bir Müslüman kütle ile ilgili bilgiler, milletimizin birlik ve beraberliğine gönül vermiş herkesin istifadesine sunulmuştur".

¹ İsmet Zeki Eyuboğlu, *Bütün Yönleriyle Bektâşîlik*, İstanbul 1980, s. 7.

² Refik Turan, *Yunus Emre ve Türk Kültür Gerçeği*, Yunus Emre Paneli, Aksaray 1994: Osman

Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul 1971, s. 403.

Ethem Rûhi Fiğlalı "gördüm ki bu insanları tanımak, başlı başına tatlı bir heyecandır; çünkü onlarda Türk'ün İslâm öncesi ve sonrası koca bir kültür ve iman macerasının beşer tarihinde görülmesi son derece tabii olan bütün tezahürlerini bulursunuz." demektedir. Biz de, bu araştırmayı okurken Ethem Rûhi Fiğlalı'nın duyduğu heyecanı duyuyor ve bi'l-vesile kaleminize sağlık, ömrünüze bereket diyoruz.

Kitabın önsözünde eserin eksiklerinin bulunabileceğini ancak "ülkemizde son zamanlarda yeniden başlatılan Alevilik-Bektâşilik üzerindeki spekülasyonlar yüzünden meselenin artık beklemeğe tahammülü kalmadığı" belirtilmiştir.

Ben gelmedim dâvâ için benim işim sevi için

Dost'un evi gönüllerdir gönüller yapmağa geldim

İnsanı bizatihi en değerli varlık olarak gören Yunus'un söylediği gibi "Hakkı gerçek sevenlere cümle alem kardeş gelir." Allah'ı gerçekten sevenler, Allahu Te'âlâ'nın mükemmel eseri ve halifesi olan insanları da sevecektir. Dostun dostuna endişe ve tereddütle yaklaşılmaz.³

Mâşûka neyi severse lâzımdır sevmek onu

Dostunuzun dostuna yad endişe ne lâyıf

Sen gerçek âşık isen Dostun dostuna dost ol

Ger böyle âşık isen dostum demegil bayık

Yunus'un bu mısraları Ethem Rûhi Fiğlalı'nın kitabını yazış sebebini özlü bir şekilde açıklamaktadır.

Prof. Fiğlalı eserinde, "Tarihe ve olaylara bakış da İslâm düşüncesinin bütün tezahürlerine bir mensubiyet hissine kapılmadan dostça ve sevgiyle bakan bir Türk mezhepler ve düşünce tarihçisinin gözlüğü ile olmuştur" demektedir.

Giriş bölümünde, Alevilik ve Bektâşilik üzerinde ciddi çalışmaların yapılmasının ve bir hükme ulaştırılmasının zor olduğundan bahsedilmekte ve bu konu üzerinde pek çok yayın yapıldığını ancak bunların bir kısmının meseleyi Türk dinî tarihi açısından ele almadığını ve bütünüyle devrin kaynak ve araştırmalarına dayandırılmadığı söylenmektedir. Yapılan yayınların bir kısmının ideolojik tahriklere yol açabilecek bir üslûpla kaleme alınması, yayınların bir kısmını, Alevilikle hiç bağdaştırılmayacak bir tabana oturtmuş ve dolayısıyla bilgi yanlışlıklarının da tabii sonucu olarak çelişkilerden kendini kurtaramamıştır.

Bütün bu kaygı ve sorumlulukları taşıyan Prof. Fiğlalı, bu konudaki yabancı ve yerli kaynakların da önemli bulunmakla beraber, ulaşılan noktanın konunun tam anlamıyla vuzuha kavuşmasına kafi gelmediğini söylemektedir.

³ Mehmet Demirci, *Yunus Emre'de İlahi Aşk ve İnsan Sevgisi*, Ankara 1991, s. 111.

Giriş bölümünün ikinci başlığı da karmaşıklığı doğuran "isim konusu"dur. İslâm tarihi ve tasavvuf hayatında "Hz. Ali'yi sevmek, saymak ve her hususta ona bağlı olmak" anlamında kullanılan Alevî tabiri ele alınarak Anadolu Alevîliğine yazılı ve sözlü geleneğimizde verilen bir takım farklı isimler değerlendirilir ve "Kızılbaş" ismine açıklık kazandırılır.

Kitabın birinci bölümünde "Tarihî Seyir Başlığı" altında İslâm'da ilk siyasî hadiseler, dinî tarih incelemelerinde, bir takım dış görünüşlerden, şekillerden ve sıfatlardan çok, bu dış görünüşün altındaki gerçek inanışların menşei, mahiyeti ve gelişmesini, siyasî, tarihî coğrafi içtimâf, iktisadî ve kültürel şartları içinde anlamaya çalışılmak mutlak gerekli bir usuldür ilke-siyle değerlendirilir. Vasiyetnâme meselesi, Hilafet meselesi, Cemel, Sıffin, Kerbela hadisesi gibi, İslâm tarihinde ilk siyasî ve dinî ayrılıkların sebebi olarak, olaylar sağlam kaynaklara dayandırılarak nakledilmiştir.

Birinci bölümdeki Türkler ve İslâmiyet başlığı ile Türklerin İslâmiyeti kabul ediş süreci kronolojik sıra içinde verilirken Türkler arasında İslâmlaşmayı kolaylaştıran sebepler arasında, Eski Türk inanışının İslâmiyete yakın bir takım kaidelere sahip olması da değerlendirilir. Birinci bölümün son başlığı olan Anadolu'da İslâmiyet bölümünde de İslâmiyetin Anadolu'daki yayılışı ve Alevî-Bektaşî geleneğinin köklerini tesbit açısından önem arz eden Yesevîlik ve Ahlîkten teferruatlı bir şekilde bahsedilir. Prof. Fiğlalı bu bölümde, Yesevîlik için daha ilk kuruluşundan itibaren heterodoxe olduğunu ve Şîî cereyanların tesiri altında kaldığını ifade eden araştırmacıların fikrinin insafsızca olduğunu söyleyerek "heterodoxe" terimini gündeme getirir. Bu terimin kullanılmasının insanı fevkalâde ciddi yanlışlıklara sevk edebilecek bir kavram kargaşası doğurmakta olduğunu söyler ve bu terimin açıklığa kavuşturulması teklifinde bulunur. Bu bölüm, Anadolu Tarihinin siyasî maksatlı ama dinî duyguları kullanmış en büyük ayaklanmalarından biri olan Babâîler isyanı ile son bulur.

İkinci Bölüm Hacı Bektaş Veli ve Bektaşîliktir. İslâm kültüründe on iki esas tarikattan biri olarak kabul edilen Bektaşîlik, mürid olarak Hz. Muhammed (SAV)'i rehber olarak Hz. Ali (KV)'yi pir olarak da Hacı Bektaş Veli (KS)'yi tanır. Bu bölümde Bektaşîliğin piri kabul edilen, rehberi ve müridi bildiği büyük ilahî aşkı, Hz. Peygamber ve Hz. Ali'ye uzanan zühd ve takva kalıpları içinde sınırlayabilmiş müstesna insanlardan, Hacı Bektaş Veli'nin hayatı, eserleri, görüşleri yer alır. Bu bölümde de tarihî ve siyasî zemin anlatılırken dikkatimizi çeken ancak katılamayacağımız şu cümlelere dikkat çekmek istiyorum: "Türk tarihinde onüçüncü asır Selçuklu devletinin siyasî, içtimâf ve iktisadî buhranların sonu gelmez tazyiki altında can çekiştiği istikrarsız ve huzursuz bir devirdir."⁴ Sn. Fiğlalı'da da şimdîye dek pek çok araştırmacıda süre gelmiş tespit ve kanaatlar yer almıştır.

XIII. yüzyıl yukarıda yer alan cümlelerin aksine Türk tarihinin grafik bakımından en orjinal zaman dilimlerinden biridir. Türkler bu yüzyılın ikinci yarısından itibaren ise benzeri az görülen bir iniş geçmişlerdir.

Bu yüzyılın ilk yarısında Türkiye Selçuklu Devleti'nin en büyük hükümdarı kabul edilen, siyasî ve askerî bir deha olan Alaeddin Keykubat bulunmakta idi. Döneminde ülkede asayiş, adalet ve devlet

⁴ E. Rûhi Fiğlalı, *a.g.e.*, s. 133.

itibarını çok yükselmiş, dünyanın kıymetli ve itibarlı devletlerinden Bizans sinmişti. Sosyal ve iktisadi yapıda ise muhteşem bir gelişme sergilenmekteydi. Sosyal yönden tam bir sulh sağlanmıştı. Ekonomide de durum aynı parlak noktadaydı. Gelirler çağına göre doruk noktaya ulaşmıştı. Osman Turan'ın araştırmalarına göre söz konusu yüzyılda Anadolu'nun vergi yekûnu 277.000.000 dinar (altın) idi. Aynı dönemlerde bu rakamlar Fransa'da 3.000.000 altın, İngiltere'de 4.000.000 altın idi.

Ülkenin imarı ise fevkalâdeydi. Çok düzenli yolların yanı sıra köprüler, hastahaneler, kervansaraylar, medreseler ve tekkeler yapılmıştı. Bu imar faaliyetleri XIII. yy.'ın ikinci yarısında da devam etmişti. Ancak 1243 tarihinde başlayan Moğol istilası Anadolu'nun şartlarını değiştirmişti.⁵

Neticede XIII. yüzyıl tamamı karanlıklar içinde olan bir yüzyıl değildir.

İkinci bölümde yer alan Hacı Bektaş sonrası Bektaşîlik başlığında da halifeler, Çelebilik, Dedebabalık, Bâlm Sultan ve sonrası ele alınarak, bu dönemde Bektaşîlik, bizzat Hacı Bektaş Veli tarafından temelleri atılmış aslı yapısından çok, Bektaşîlik yelpazesini oluşturan kanatların temayül ve görüşlerinden söz edilmektedir.

Üçüncü bölüm ise Alevîlik-Bektâşîliğin esasları başlığı altında

1) *Yaradılış*

- a) Yaradılışın Hikmeti,
 - b) Nûr-ı Muhammedî ve Ali
- 2) *Ehl-i Beyt ve Oniki İmam*
- a) Ehl-i Beyt
 - b) On iki İmam
 - c) Ondört masum, onyedi keimerbest

3) *İman ve İslâm'ın şartları*

4) *Diğer esaslar*

- a) Dört kapı kırk makam
- b) Üç sünnet-yedi Farz

5) *Alevî inancına tesir eden cereyanlar*, alt başlıkları verilmiştir. Bu bölümde tarikatın tabii olduğu ve diğer tarikatlarda da rastlanan tasavvufî esasların bizzat Hacı Bektaş Veli tarafından Makalat'ından belirlenmiş esasları göz önünde bulundurularak sadece son dönemlerde Alevîliğe Bektâşîliğe girmiş bir takım inanışlar ve esaslar üzerinde durulmuş ve Prof. Fıçlalı'nın kendi tabiri ile bütün güçlüğüne, zorlama hüviyetine ve hatta problemlili oluşuna rağmen bir tasnif denemesinde bulunulmuştur.

⁵ Refik Turan, a.g.m.; Osman Turan, *Seçuklular Tarihi ve Türk İslâmı Medeniyeti*, İstanbul 1993, s. 361.

Dördüncü bölüm ise Alevî adab ve erkanını anlatan

- 1) Teşkilat
- 2) Ayin ve merasimler

3) Ahlâkî Hayat konularından müteşekkildir. Bu bölümde Türkiye'nin hemen hemen her bölgesinde rastlanan Alevî, Kızılbaş, Tahtacı, Bektaşî ve şehir Bektaşîsi, köy Bektaşîsi, Çepni, Sırac ve Abdal gibi adlarla anılan toplulukların gelenek görenek töre ve törenleri topluca ele alınmıştır. Özellikle Alevîliğin en önemli ve hakkında ileri geri, doğru, yanlış en çok söz edilen Cem adı verilen ayinleri ve Cem'deki oniki hizmet sahibi hakkında bilgi verilmiştir.

Ahlâkî Hayat, kısmında da Türkiye'deki Alevî zümrelerin değişmeyen ahlâkî kuralına "eline, beline, diline" sahip olmak ve bunu her hâl ve şartta yerine getirmek ilkesi değerlendirilerek üzerinde ısrarla durulan bazı ahlâkî yasaklara yer verilir.

Ethem Rûhi Fığlalı yorucu bir mesai, fedakârlık isteyen bir çalışma sonucunda ortaya çıkan eserinin sonsözünde de şunları söylemektedir. "Türk olarak, aynı inanca mensup insanlar olarak birbirimize düşmek bize birşey kazandırmaz; ama Allah korusun Devletimizi, tüketir. Pir Sultan Abdal "iki kardeş karşı karşıya salındı / çiğerciğim delik delik delindi" derken şüphesiz Şah İsmail ile Yavuz Sultan Selim arasındaki mücadelenin hatta 1980 öncesi acı ve haince tezgahlanmış oyunların vicdanlarda doğurduğu ızdırabı dile getiriyordu. İster Alevî, ister Sünnî olalım şu hususu hiç mi hiç hatırdan çıkarmamak zorundayız. Sünnilik ve Alevîlikten önce gelen bir şey vardır. O da inanmak ve Müslüman olmaktır."

Bu sözlere, bu toprağın mayasından insanlar olarak katılmamak mümkün mü?

DR. FATMA AHSEN TURAN

Gazi Üniversitesi

Fen-Edebiyat Fakültesi, Öğretim Görevlisi

